

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА РЕТОРИКА

Пенка Господинова Василева-Георгиева

ДЯСНА ПОЛИТИЧЕСКА РЕТОРИКА
(Реформаторски блок)

АВТОРЕФЕРАТ

на

ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

за присъждане на образователна и научна степен
„ДОКТОР“

Научен ръководител: проф. дфн Величко Руменчев

София
2021

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод.....	3
1. Актуалност на проблема	3
2. Обект и предмет на изследването	8
3. Цели и задачи на изследването	11
4. Обща характеристика на дисертационния труд	16
ГЛАВА ПЪРВА	
Реториката като наука. Политическа реторика	16
1.1. Реториката като наука	16
1.2. Политическа реторика	21
1.3. Политическа реторика, политическа комуникация и политически ПР.....	26
ГЛАВА ВТОРА	
Дясна политическа реторика. Специфични примери и тенденции.....	27
2.1. Дясна политическа реторика в България	27
2.2. Тенденции в политическата реторика в България в десния сектор.....	28
2.3. Функционалност на дясната политическа реторика в България по видове.....	29
2.4. Сравнение с реториката на Тръмп.....	29
2.5. Прякото онлайн излъчване „от джипа“ като политическа реторика на Бойко Борисов.....	30
ГЛАВА ТРЕТА	
Дясна политическа реторика в случая на Реформаторския блок	31
3.1. Метод за декодиране на автоидентификацията на Реформаторския блок	32
3.2. Анализ на четири представителни документа на Реформаторския блок	33
3.3. Политически дневен ред	34
ГЛАВА ЧЕТВЪРТА	
Политически език и политическа реч. Езикът на Реформаторския блок	38
4.1. Политически език и политическа реч	38
4.2. Въвеждане на понятието R-измерна политическа реалност	39
4.3. Езикът на Реформаторския блок	40
4.4. Аргументация	42
4.5. Storytelling – подход при езика на Реформаторския блок	42
4.6. Реторически измерения на политическия дневен ред на РБ.....	44
Заключение	45
Научни приноси в дисертационния труд	48

У В О Д

1. Актуалност на проблема

В настоящия дисертационен труд се изследват някои специфики на политическата реторика в десния спектър и по-специално при Коалицията от партии Реформаторски блок (РБ). Разглежда се периодът от възникването му и участието му в първите за него парламентарни избори през 2014 г., когато влиза в състава на 43-ото Народно събрание и в коалиция с ГЕРБ във второто правителство на Бойко Борисов (2014-2016 г.) до 2016 г. Това е времето на най-значителната политическа активност на формацията.

Реформаторският блок е създаден през 2013 г. като политически съюз на преимуществено десни партии. Това са Движение България на гражданите (ДБГ) с председател Меглена Кунева, Демократи за силна България (ДСБ) с председател Радан Кънев, Съюзът на демократичните сили (СДС) с председател Божидар Лукарски, които са членове на европейското дясно политическо семейство Европейската народна партия (ЕНП). В първоначалния състав влизат и Българският земеделски народен съюз (БЗНС) с председател Николай Ненчев и Гражданският съвет към Реформаторския блок от непартийни членове и граждански активисти с председател проф. Тодор Танев. След това се присъединява и Народната партия Свобода и достойнство (НСПД) с председател Корман Исмаилов. В този състав Реформаторският блок се явява на избори за първи път през 2014 г. Реформаторският блок съществува до 2018 г.

Съгласно учредителните си документи и публични изявления на учредителите Реформаторският блок се създава за пълен цикъл избори.

Той участва с това име в пет предизборни кампании: Европейски избори (2014 г.), Предсрочни парламентарни избори за избор на 43-ото Народно събрание (2014 г.), Местни избори (2015 г.), Президентски избори (2016 г.).

На петите поредни избори - предсрочните парламентарни избори за 44-ото Народно събрание през 2017 г. - ДСБ се обособява в отделен субект под името Нова република. Въпреки това Коалицията от партии Реформаторски блок е валидна и се допуска регистрацията ѝ в ЦИК на изборите дори и без един от членовете. На изборите разделението на обединението води до това, че нито Нова република, нито Реформаторският блок преминават бариерата за влизане в парламента и остават извънпарламентарна дясна опозиция. След това се слага край на съществуването на Нова република.

През ноември 2017 г. председателят Николай Ненчев обявява напускането на Реформаторския блок от страна на БЗНС, за да се включи в евентуалния нов съюз между ДСБ, Партия Зелените, Да, България и ДЕОС.

В началото на март 2018 г. Движение България на гражданите замразява членството си в Реформаторския блок. Това прави невъзможно регистрацията на коалицията Реформаторски блок на избори занапред, поради липса на минималния брой подписи на участващи партии, съгласно документите за създаване на обединението.

Дисертацията изследва присъщите за Реформаторския блок, като дясно-центристки коалиционен субект, характеристики на политическата реторика. Очертават се спецификите, продиктувани от различните фактори – политически, партийни, обществени, медийни и др.

Мотив да се пристъпи към този дисертационен труд е фактът, че цялостно изследване на политическата реторика в десния или дясно-центристкия политически спектър у нас не е правено. У нас до момента не е изследван и

Реформаторският блок, нито партиите от състава му, както в реторически план, така и в по-глобалния контекст на дясната политическа реторика. Правени са изследвания с различна степен на обхват на политическата реторика по време на прехода у нас, на отделни оратори и тяхното поведение, на парламентарното красноречие, както и на реторическите жанрове, видове, техники и похвати.

Ораторството на политиците от Реформаторския блок, начините им да убеждават обществото, подходите, чрез които мобилизират публична подкрепа, езикът и политическият дневен ред на коалицията до момента не са изследвани, въпреки че изиграха роля за ускоряването на някои политически процеси у нас през 2014 г., когато се състави второто (коалиционно) правителство на ГЕРБ и Реформаторския блок. Ето защо настоящото изследване се насочи именно към Реформаторския блок и спецификите на неговата политическа реторика.

Общественото внимание е особено бдително по отношение на новосформирани политически субекти, към които се насочват и надежди, и съмнения, както е случаят с Реформаторския блок. Възникнал след дългите протести от 2013 г. срещу управлението на правителството на Пламен Орешарски, със заявка да е проводник на дълбоки обществени реформи, този политически субект се наложи със специфичната си публична комуникация и нееднозначните си политическа реторика и поведение.

Политическата реторика има съществена роля в съвременното развитие на страната, в най-новата ни история и особено във времето на членството в Европейския съюз, което въведе нови за обществото ни стандарти за публичност, прозрачност, политически ПР и комуникация на властта с обществото. Тази роля се дължи на функциите на политическата реториката да влияе върху публичните нагласи и да ги променя, да формира убеждения, да създава и опровергава публични „митове“ и модели, да е неразделна част от динамиката на обществото с всичките му трусове, кризи и реформи.

Реформаторският блок като съвременен политически субект не прави изключение от тези тенденции.

Ораторството на партиите, коалициите и техните лидери преди, по време и след избори и кризи има силата да насочва публичната енергия в определена посока и да предизвиква политически процеси и дори катаклизми. Това ораторства е и инструментът да се представят идеи, доктрини, идеологически конструкции, концепции или отделни политики. То се изразява и в политически речи, и в медийни изявления, в парламентарни ораторски прояви, декларации, интервюта, политически документи, комуникация чрез социалните мрежи. Ораторските практики се трансформират поради динамичното развитие на технологиите, социалните мрежи, техническите иновации, но и на новите политики на Европейския съюз и в световен мащаб, които диктуват промените в политическия дневен ред на обществата, в това число и на българското. Ето защо проучването на красноречието и политическата реторика у нас, както и на едни от новите политически субекти в дясното пространство, особено в контекста на новото технологично общуване, представляват значим обект на изследване от научна гледна точка.

Политическата реторика е тясно свързана с поведението на политическите субекти, с процеса на вземане на решения, дори с икономически, социални и външнополитически процеси, които изискват интензивна публична комуникация, убеждаване, консенсус и ярко политическо ораторство.

Красноречието в ситуацията на току-що създаден политически субект е ключово за формирането на публичната нагласа към субекта, за очертаването на профила, визията, ценностите, идентичността, мисията и целите на политическия субект. Когато се касае за коалиция от идеологически различни субекти, с исторически обусловени конфликти между тях и разнородни политически възгледи, какъвто е случаят на Реформаторския блок,

формирането на обща визия и ясна политическа платформа за обществени и политически промени е въпрос и на добре фокусирана комуникация и политическа реторика.

В такъв контекст всяка реторическа ситуация може да породи политически знак, и то с отрицателен или положителен за обществената динамика заряд. Конфликтите, сблъсъците на идеологии и визии за политиките, дори на личните мнения и стил на политиците, изказани публично, могат както да убедят, така и да разубедят обществото, че съответният политически субект е надежден. Именно чрез ораторството, аргументацията и други средства на политическата реторика този заряд влияе на аудиториите и на тяхната преценка за надеждност на политиците. А в крайна сметка и на политическото доверие, изразяващо се в натрупаната електорална тежест.

Ограниченията в изследването са поставени поради огромния обем от приблизително 11 хиляди единици от корпуса – речи, публични реторически прояви, пресрелизи и медийна информация, генерирани от пресцентъра на Реформаторския блок, произтичащи от тях медийни публикации (невъзможно е да се установят точно като брой), други интервюта, изказвания, изявления, декларации и др. за целия период на съществуване на Реформаторския блок. Те няма как да бъдат, първо, точно преброени и второ, изследвани в настоящия дисертационен труд, а и в какъвто и да е друг научен труд. Те не могат да бъдат и набавени като корпус поради факта, че интернет-страницата на Реформаторския блок не е достъпна, сайтове на някои от партиите от Реформаторския блок също вече не съществуват, както и не съществуваха при започването на дисертационното изследване преди три години. Реформаторският блок няма и общ физически архив, а към момента е налична само фейсбук-страница с около 3 хиляди изображения и публикации, но самите публикации често са линкове към статии, зад които не съществува съдържание.

Извън обсега на проучването остават недостъпните чрез архива или по друг начин политически речи и изяви; ораторски прояви на представители на Реформаторския блок извън полето на политиката и коалицията; политическата реторика на министри, представители на изпълнителната власт, кметове и общински съветници от коалицията; политическа реторика и ораторски прояви в предизборните кампании на Реформаторския блок, тъй като достъпните образци са непълни и не са представителни за процесите.

Анализирани са изяви, които могат да се определят като ораторски по критериите: оратор, реторична ситуация и специфични ораторски цели и които са достъпни за изследователя. Липсата на архив на Реформаторския блок, достъпен сайт и достъпни други интернет канали до голяма степен ограничи амбицията за по-голяма всеобхватност на проучването. Но пълен анализ на целия корпус така или иначе не е бил цел на дисертационния труд.

Това е и причина в заглавието на дисертационния труд терминът „политическа реторика“ да се въвежда нечленуван, тъй като се анализират не всички ораторски прояви - речи, изявления, програмни документи, слова, диалогични формати и др. и в този смисъл дисертацията не претендира за пълна изчерпателност. Изследването се насочи към някои от тях, според функционалните цели на отделните глави и към четирите основни програмни документа на Реформаторския блок, които в своята цялост също вече са или недостъпни, или труднодостъпни.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на изследването са специфични аспекти на реторически практики представителни, според автора, за дясното политическо пространство и специално за Реформаторския блок. Обект на дисертационния труд са особеностите на реторическите средства, похвати и техники, използвани в

представителните програмни документи и реторически прояви на Реформаторския блок и в неговата публична комуникация. Някои от тях се въвеждат чрез сравнения с реториката на американския президент Доналд Тръмп, българския премиер Бойко Борисов и други политици от десния спектър.

Значителна част от обекта на изследването обхваща анализ на политическия дневен ред на субекта, тъй като смятаме, че от него произтича и самата стратегия за комуникация и реторическата стратегия на Реформаторския блок. В обекта на изследването влизат и политическия език на Реформаторския блок в неговите реторически, комуникационни и ПР-аспекти. Те са изследвани при различните функции на субекта – и като опозиционен, и като управляващ политически субект. Изследва се и влиянието на ораторството на политиците от коалицията върху обществеността и медийната аудитория. Политическият език и политическата реторика в по-широк аспект - в дясното политическо пространство - също са във фокуса на вниманието на изследователя.

Предмет на дисертационния труд е политическата реторика на Реформаторския блок към момента на създаването му през 2013 г., през участието му за първи път в Парламентарните избори (2014 г.), когато влиза в управляващата коалиция заедно с ГЕРБ и в 43-ото Народно събрание, до критичния период с напускането на Реформаторския блок от ДСБ (2016 г.). Политическата реторика се разглежда в контекста на четирите представителни програмни документа на Реформаторски блок. Изследват се и реторически ситуации, произтичащи от публичната им комуникация. Част от документите в оригиналния си вид и цялост са достъпни като приложения в настоящия дисертационен труд чрез личния архив на изследователя.

Изследват се подбрани според функционалните цели на автора монологични реторични жанрове (представителни речи и изявления), диалогични реторични прояви (дискусии при представянето на програмни документи публично,

въпроси и отговори на представителни пресконференции), като и други реторически прояви на Реформаторския блок и изявления в интернет среда.

Изследването е осъществено при използване на интердисциплинарен подход с оглед съвременните постижения на реториката и методите за анализ на политическата реторика. В различните глави целенасочено се използват различни методи, което е функционално предпоставено и е търсен подход в изследването.

Дисертацията представлява и опит да изясни дали и доколко реторическият инструментариум може да се приложи към анализ на политическата реторика в документите и реторическите изяви на нововъзникналото обединение Реформаторски блок, доколкото то включва ситуационни, коалиционни и с идеологически разнороден състав субекти, а те помежду си имат напрегнати, в исторически план, отношения. В крайна сметка те се разделят и как кризите влияят на политическата им реторика също е обект на изследването. Направен е опит и да се изясни дали и как реториката конструира политическа реалност и отразява динамиката вътре в двете коалиции – и в Реформаторски блок, и в „голямата“ коалиция, както се нарича тази между РБ и ГЕРБ впоследствие.

Изследователската теза е, че политическото ораторство на лидерите в обединението и политическата реторика на РБ като цяло има специфични особености, произтичащи от политически, идеологически, електорални и вътрешно-коалиционни фактори.

Хипотезата е, че политическото послание за дясно-центристко обединение следва основните реторически канони, изразява се адекватно с богат набор от реторически похвати и техники, а програмните документи синхронизират политическите цели с политическия дневен ред на Реформаторския блок. Това синхронизиране, що се отнася до широката общественост, се постига не само

чрез демонстрираната политическа воля, но и чрез реторически средства, ораторско майсторство, убеждаване и адекватна на целите публична комуникация.

3. Цели и задачи на изследването

Целта на дисертацията е чрез реторически анализ и прилагане на комплексна методология да бъдат изведени особеностите на политическата реторика на Реформаторския блок като обединение на субекти не само от десния политически спектър. Анализът се прилага от гледна точка представителните документи и реторически прояви в контекста на тяхната публична комуникация и политическа реторика. Цел е да се провери и доколко възникват отклонения (възможни за установяване чрез анализ на политическата реторика) от политическите ценности на Реформаторския блок във времето от създаването му до влизането му в коалиция с ГЕРБ, което е диаметрално различна политическа роля - от извънпарламентарна опозиция на ГЕРБ, РБ става управляваща формация в съвместно правителство с ГЕРБ.

Изследването няма за цел да изгради нова теоретична конструкция. То по-скоро цели да направи преглед на спецификите на дясната политическа реторика, и то в конкретния случай на Реформаторския блок, да установи мястото и влиянието на ораторството в процесите на създаването на Реформаторския блок и влизането му в парламента, както и при коалицията с доскорошния му политически опонент ГЕРБ. Цели също да проследи как се създава политическият дневен ред на субекта и какво е влиянието на реторическия дискурс в този процес.

Задачите на дисертацията не са свързани с преглед и анализ на всички известни възгледи за политическата реторика, нито в случая на Реформаторския блок, нито в дясното политически пространство като цяло, нито с политологичните

разбирания и теории за дясното и лявото. Задачите не са свързани и с изследване на целия достъпен корпус, нито на целия период на съществуване на РБ и всички негови реторически и публични прояви.

Задачите са:

1. Да се набележат спецификите на политическата реторика на Реформаторския блок и тенденциите в тях на базата на представителни, по преценка на автора, документи и реторически прояви в периода на най-голямата му политическа активност – 2013-2016 г. Да се установи има ли разлики в реториката на РБ между периода, в който той функционира като десен опозиционен субект и периода, в който е част от управляващата коалиция в България.
2. Да се проучи как се проявява политическата реторика с нейните средства, аспекти, канони и методи в случая на ораторското изкуство и публичната комуникация на Реформаторския блок. Да се реализира интердисциплинарно проучване с приложени различни методи - жанров, ситуативен, аргументативен, функционален анализ и други.
3. Да се набележат спецификите при представителни, според автора, политически реторически практики, свързвани с дясното политическо пространство като например при Доналд Тръмп, Ангела Меркел, Бойко Борисов, Реформаторския блок.
4. Да се очертаят реторическите аспекти при дефинирането на политическия дневен ред на РБ, в това число и в рамките на публичната му и медийна комуникация.
5. Да се разгледа политическият език на Реформаторския блок в неговите реторически аспекти и като конструиране на политическа реалност, да се провери приложимост на съществуващи модели.
6. Да се анализира политическото ораторство в случая на Реформаторския блок и неговото влияние при динамична политическа среда и кризи в коалицията и в мнозинството.

7. Да се въведат или обогатят понятия, свързани с появите на политическата реторика в случая на Реформаторския блок, като по такъв начин се даде научен принос към актуализацията на категорийно-понятийния апарат на реториката. Да се установи има ли нужда от прилагането на собствен метод при изследването, свързан с анализа, сравнението или синтеза на изследвания корпус.
8. Да се създаде корпус с представителните политически документи и други реторически прояви на Реформаторския блок, в това число и от личния архив на изследователя.

В този смисъл са набелязани и подцели, свързани с отговорите на следните въпроси:

- Кои са специфичните прояви на политическото ораторство и на реториката в случая на Реформаторския блок?
- Какви са специфичните представителни прояви на политическата реторика в десния спектър извън България от същия период, както и в България, извън Реформаторския блок?
- Кои са обществено-политическите фактори, влияещи върху политическата реторика, такава, каквато тя се проявява в дейността на Реформаторския блок?
- Кои са тенденциите при формирането на политическия дневен ред на Реформаторския блок?
- Кои са закономерностите, спецификите и характеристиките на политически език на Реформаторския блок – лингвистични, речеви, стилкови, реторически, медийни, комуникационни и др.?
- Достатъчен ли е наличният понятиен апарат или изследователят има функционална спрямо изследването си потребност да въведе собствени термини и понятия?
- Достатъчни ефективни ли са наличните методи или изследването трябва да въведе собствен метод в цялост или в отделни части?

При изпълнение на тези задачи и за да се изпълнят целите на изследването в хода на работата реторическият анализ се прилага при комбинации от методи като описание, анализ и синтез, контент анализ, функционален, документален анализ, сравнение, абстрахиране, и др.

Методът на описанието се прилага при реторическите средства, на политическата среда на възникване на Реформаторския блок, на процесите, спецификите и събитията на коалицията като учредяване, обявяване на Програмната декларация на Реформаторския блок, обявяване на управленската коалиция с ГЕРБ, с подкрепата на Обединени патриоти и АБВ и др.

Методът анализ и синтез се прилага при дефинирането на политическия дневен ред, при общия обзор на развитието на реториката и политическата реторика, публичната комуникация и политическия ПР, при очертаването на политическия език на ораторите и политиците.

Контент анализ се прилага при обзора на основните политически документи на РБ и тяхната публична комуникация, както и при реторическите прояви и речите на изследваните субекти.

Документален метод се прилага при учредителните и други ключови документи, изследвани в настоящата дисертация, а именно:

1. *Документ 1. Учредителен документ. Начала на обединението на Реформаторския блок*, представен на 7 юли 2013 г.
2. *Документ 2. Програмна декларация. Ключови приоритети за формиране на стабилно парламентарно мнозинство в 43-ото Народно събрание и съставяне на проевропейско реформаторско правителство за стабилно развитие на България*, представена на 6 ноември 2014 г.

3. *Документ 3. Коалиционно споразумение за съвместно управление между ГЕРБ и РБ*, подписано на 6 ноември 2014 г.
4. *Документ 4. Меморандум за ускоряване и задълбочаване на реформаторските политики в най-чувствителните сектори*, подписан на 16 февруари 2016 г.

Сравнението като метод се използва при очертаването на политическия контекст, в който субектът възниква, при ораторските прояви на говорителите, при програмните политически документи и др.

Методът на абстрахирането се прилага в различни разновидности, като в анализа се включват само реторическите изяви на лидерите на партиите от Реформаторския блок, говорителя Петър Москов и съпредседателите на Парламентарната група. Също така не се анализират реторически изяви на общински съветници (около 500 в цялата страна) и кметове (около 40); не се включват представителите на Реформаторския блок в администрацията – агенции, комисии, заместник-министри и пр.; не се включват изявления на всичките народни представители на РБ - 23 на брой; не се включва министерската реторика на четиримата им министри по ресорите, за които Реформаторският блок отговаря в правителството, а именно: Божидар Лукарски – икономика, Меглена Кунева – образование и вицепремиер, проф. Тодор Танев – образование, Николай Ненчев – отбрана, д-р Петър Москов - здравеопазване. В анализа не се включват и позициите на партиите от РБ по вътрешни за партиите въпроси, а само тези, касаещи коалицията.

Функционален метод се въвежда най-вече при изследване функциите на политическия език и обзора им в случаите на реториката на Реформаторския блок.

Въвежда се и собствен метод, който наричаме *метод на декодиране на автоидентификацията на РБ*, който прилагаме в Трета глава при сравнението

на съдържанието на представителните документи на Реформаторския блок за нуждите на реторическия анализ.

В дисертационният труд се разглеждат и някои модели, касаещи дефинирането на политически дневен ред дотолкова, доколкото да се изясни кой от тях е най-приложим към случая на Реформаторския блок. Под *модел* се има предвид набора от последователни стъпки, които разкриват поетапно действията при изследване на реториката на политическия субект.

4. Обща характеристика на дисертационния труд

Дисертационният труд е с обем от 332 страници съдържание и отделно 115 страници приложения. Съдържа увод, четири глави, заключение, научен принос, библиография и приложения. Авторефератът е 49 страници.

Библиографията съдържа общо 171 заглавия, от които на Кирилица са 101. От тях 92 на български език и 9 на руски език. Заглавията на латиница са 47. От тях 41 на английски език и 6 на френски език. Електронните заглавия са 23.

Дисертационният труд е разделен на четири глави, като всяка от тях е посветена на обособена проблемна област.

ПЪРВА ГЛАВА.

Реториката като наука. Политическа реторика. Политическа реторика, политическа комуникация и политически ПР

Тук се въвежда теоретичната рамка и методологията на изследването. В нея се изследват реториката като наука, политическа реторика и връзката между политическата реторика, политическа комуникация и политически ПР.

В първата част от главата - *Реториката като наука* - са засегнати историческите етапи в развитието на реториката; определения, дефиниции и изследователски тези за реториката; преглед на класификациите; основни

реторически термини; общуване и комуникация; разбиране за реториката в настоящото изследване.

Тук се изследват най-общо исторически етапи в развитието на реториката. В тази глава се въвеждат определения, дефиниции и изследователски тези за реториката.

Аристотел¹ определя реториката като „изкуство, което убеждава“. Той я дефинира като „способност да откриваме при всеки случай онова, което може да убеди. Това не е задача на никое друго изкуство. Всяко от другите обучава и убеждава само в своята собствена област [...]“² Аристотел ще остане в историята на философията като първия учен, който концептуализира теорията на реториката.

Представяйки състоянието на реториката в своите философски трудове „Горгий“ и „Федър“, Платон остро напада софистите, упреквайки ги в спекулиране с думите. Той е проповядвал любов към добродетелта и усет за истината. Платон е твърдял, че софистите са целели единствено победата на всяка цена, без оглед на средствата за постигане на целта, без задължително придържане към истината. Според него те проповядвали, че случайността може да предопредели действителната истина и със силата на своето слово превръщали малкото в голямо, новото представяли като старо, а старото като ново³.

Безспорно най-яркото име сред ораторите в Древна Гърция е Демостен - първият, който осъзнал, че ораторското умение и изкуство лежат най-вече

¹ Аристотел. (1993). Реторика. София: Захарий Стоянов, с.50

² Пак там, с.50

³ Платон (1985). *Диалози*. София: Наука и изкуство, 153

в начина на изказване на *мисълта*⁴. Демостен се е изявявал най-вече в политическите речи против завоевателя Филип Македонски.

В изследването се прави преглед и на българския принос в дефинициите на реториката.

Според Величко Руменчев „Ораторството или ораторското изкуство е човешко символно информативно и преди всичко комуникативно поведение от вербален и/или невербален вид...“⁵.

Определяйки я като „науката, която се занимава с ораторското изкуство“, авторът свързва реториката с комуникативното поведение и набелязаната предварително цел на тази комуникация. Неговото определение, едно от най-пълните и всеобхватни в българската изследователска традиция в тази област, е, именно, че „ораторското изкуство е човешко символно информативно и преди всичко комуникативно поведение от вербален или невербален вид, функция на професия или социална роля, ориентирано към определена аудитория с тактическа или стратегическа цел“⁶. Тоест, авторът обвързва реториката с целта на комуникацията, с поведението, средата и социалната роля, със свойството ѝ да бъде вербална или невербална проява, с ориентирането ѝ към определена аудитория и предварително поставена цел.

Според Йордан Ведър реториката е „специфична дейност по подготовката и изпълнението на устни публични изказвания“⁷.

Донка Александрова смята, че предмет на реториката е „убеждаващото общуване“. Тя дефинира реториката като *приложна метанаука*, която се отнася

⁴ Сопер, П. (2006). *Основы искусства речи*. Москва: Феникс, 71

⁵ Руменчев, В. (2004). *Ораторското изкуство на древния Изток*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 43–44

⁶ Руменчев, В. (2006). *Невербална комуникация. Публична реч и делово общуване*, СУ „Св. Климент Охридски“, София

⁷ Ведър, Й. (2001). *Реторика*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 281–285

към методите за въздействие върху чуждото съзнание с цел постигане на определена мисловна дейност и поведение“⁸.

Бранислав Нушич стига до заключението, че „...науката реторика не учи на ораторство, а само на правилата и законите на това изкуство, които ще послужат като основа на упражнения, гарантиращи постигането на успех“⁹.

Франс ван Емерен приема, че полемиките относно реториката „се отнасят до значенията за естествения подбор и използването на логически, диалектични и реторични средства“¹⁰.

С термина „реторика“ се определя и изкуството на красноречието, според Ролан Барт. Той по-точно смята, че реториката е „изкуството на убеждаването“¹¹.

Разглеждат се и тенденция на омаловажаване на реториката в системата на съвременното научно познание. Друга тенденция в употребата на термина е като синоним на образователна ценност, педагогическа практика, създаване на ефекти и други¹².

В тази глава се прави и кратък преглед на класификациите в реториката, като се преминава през тези на Платон, Аристотел и Квинтилиан и се посочват и съвременни класификации.

Така например класификациите на Й. Ведър за монологични прояви и диалогични изказвания¹³; класификацията на А. Тошев на пет рода красноречие: политическо, съдебно, военно, академическо и духовно¹⁴;

⁸ Александрова, Д. (2008). *Основи на реториката*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 38-39

⁹ Нушич, Б. (2010). *Реторика*. София: Сибия, 24

¹⁰ Eemeren, F. H. Van. (2008). *Concepts of Rhetoric. Dialogue and Argumentation. Round table. Dialogue and Rhetoric*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 305

¹¹ Барт, Р. (1995). *Разделението на езиците*. София: Наука и изкуство, 130–131

¹² Пак там, 297

¹³ Ведър, Й. (2001). *Реторика*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 76

¹⁴ Тошев, А. (1901). *Ръководство по реторика и красноречие*. Пловдив, 47

класификацията на Донка Александрова на родовете ораторско изкуство: политическо, съдебно, военно, учебно (дидактическо), дипломатическо, ритуално и религиозно¹⁵; класификацията на Иванка Мавродиева, която разделя родовете политическа реторика на президентска, парламентарна, министерска, партийна, предизборна и виртуална реторика¹⁶.

По-специално се спираме на класификацията на Величко Руменчев¹⁷ на директна и индиректна форма на реторически изяви. Тази класификация считаме за най-съотнесима към целите и задачите на това изследване и приоритетно се позоваваме на нея. Авторът използва като критерий за класификацията как общуват ораторът и аудиторията - пряко, лично, непосредствено или непряко, без личен контакт, опосредствано. В този смисъл той разделя комуникацията на „директна“, когато, общувайки пряко, ораторът може да синхронизира поведението си спрямо обратната връзка от аудиторията и „индиректна“ - такава, при която няма пряк, а технически опосредстван, достъп на оратора до аудиторията. Той дава и примери за опосредстването – за медиен или друг технологичен посредник - радио, телевизия и компютър. При вторият вид ораторът не вижда пряко реакцията на аудиторията, няма обратна връзка веднага, към момента на общуването, с нея и реакцията на аудиторията не може да му послужи да коригира реторическото си поведение. В. Руменчев разграничава условно „същинска и несъщинска индиректна комуникация“, като „несъщинска индиректна комуникация“ посочва „предаваната по радиото и телевизията директна реторична комуникация“, а за „същинска“ посочва „комуникативният акт е специално предназначен за излъчване по радио или телевизия, т.е. - когато се предполага, че ораторът ще вземе предвид

¹⁵ Александрова, Д. (2008/2013). *Основи на реториката*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 52, 78, 125-126

¹⁶ Мавродиева, И. (2012). *Политическата реторика в България: от митингите до Web 2.0 (1989 – 2012)*. София: Парадигма, 99-104, 227, 284

¹⁷ Руменчев, В. (1994). *Реторически класификации*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 9-11

особеностите на информационния канал“. Като примери дава специалните телевизионни обръщения, телевизионна реч, радиореч¹⁸.

В тази глава се прави и обзор на основни реторически термини. Така например трите нейни проявления: изкуство, теория и преподаване¹⁹; нейните пет канона: *inventio* – изнамиране на материала, *dispositio* – структуриране, *elocutio* – словесно украсяване, *memoria* – запаметяване, *actio/ pronuntiatio* – произнасяне; трите ѝ реторически категории, които представляват основните компоненти на реторическото общуване, свързани с оратора, ораторската реч и аудиторията.

В главата се разглеждат и разликите между общуване и комуникация и се въвежда разбирането за реториката. В настоящото изследване въвеждаме термините „общуване“ и „комуникация“, като правим уточнения за разликите между тях и спецификите на употребата им.

В изследването приемаме статуса на реториката като интердисциплинарна наука, което не намираме за противоречащо и на друга нейна иманентна, според нас, черта – реториката като метанаука. Не смятаме, че двете гледища си противоречат.

Във втората част от главата - *Политическа реторика* - се изследват същност и класификации на политическата реторика; властта като връзка между политиката и реториката; характеристики на политическото красноречие; специфики и функции на политическия консенсус; форми и средства на политическото красноречие; политическата аудитория; аргументацията и т.нар. „нова реторика“; кратък исторически преглед на политическото красноречие; изследвания в областта на политическата реторика.

¹⁸ Руменчев, В. (1994). *Реторически класификации*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 15

¹⁹ Мавродиева, И. (2013). *Реторика и публич рилейшънс*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 19-23

Според Нели Стефанова „политическата реторика е функционално родово понятие, което обединява в едно политиката и реториката“²⁰. Тя посочва, че „практико-приложното поле“ на политическата реторика събира политиката и реториката. Придържаме се към това становище за двете компоненти, но именно защото става дума за практико-приложно поле добавяме, че то включва и трети компонент - комуникацията. Най-малкото защото реториката, дори в по-тесния случай на политическата реторика, е част от комуникацията.

Изследва се и властта като връзка между политиката и реториката. Властта като механизъм за влияние се изразява чрез силата, налагането на контрол, доминирането, разпореждането и подчиняването на чужда за субекта воля.

Прави се кратък преглед на представителни изследвания за властта като това на Стивън Люкс²¹, според който съществува едноизмерен, двуизмерен и триизмерен (смесен) възглед за властта; на Д.К.Гълбрайт²², който посочва видовете власт като принуждаваща, компенсаторна и условна и на Алвин Тофлър²³, който в „Трусове във властта“ доказва, че природата на властта е да се променя непрекъснато и обособява три вида власт: насилие, богатство и знание.

Разглежда се и теорията на Джон Френч и Бъртрам Рейвън в “The Bases of Social Power”²⁴ от 1959 г. за разликите между власт и влиянието.

²⁰ Стефанова, Н. (2017). *Политическа реторика. Съвременни тенденции*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 97

²¹ Люкс, С.(1974). *Власт: Радикален възглед*. София: Наука и изкуство, 97

²² Galbraith, John Kenneth (1983). *An Anatomy of Power*, Boston, Houghton Mifflin Harcourt, 34, 123-126

²³ Тофлър, А. (1996). *Трусове във властта*. София, Народна култура, 35-36

²⁴ Френч, Д. и Рейвън, Б. (1959). *The Bases of Social Power* - https://books.google.bg/books?hl=en&lr=&id=IOTrBQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA251&dq=%E2%80%9CThe+Bases+of+Social+Power%E2%80%9D&ots=wSHEImZMH-&sig=tRQu7_LflmaUVKobWKcVvf_Pbmo&redir_esc=y#v=onepage&q=%E2%80%9CThe%20Bases%20of%20Social%20Power%E2%80%9D&f=false [достъпно на 11.06.2021, 07:35]

Изследва се политическият консенсус от гледна точка на специфики и функции. Прави се обзор на някои по-важни форми и средства на политическото красноречие.

Историческият преглед на политическото красноречие преминава през образците, описаните в изследването на Величко Руменчев в „Ораторското изкуство на Древния изток“²⁵, през тези на древногръцкото съвещателно красноречие, събрани в „Илиада“ на Омир и тези от Древен Египет, през Коракс, живял в 5 в. пр. н. е. – основоположникът на политическата реторика, до Древна Гърция, Римската република, Средновековието, Ренесанса и Френската революция.

Прави се преглед и на българската политическа реторическа традиция и политическата реторика в нейния съвременен вид.

Изследва се политическата аудитория от гледна точка специфики и функции, като се посочва, че аудиторията при реторическите изяви и при политическата комуникация се основават на едни и същи характеристики, класически и модерни, но имат и отличителни черти.

В изследването е включена и аргументацията тъй като политическото красноречие въздейства върху аудиториите чрез аргументация и убеждаване. Това пък, от своя страна, е свързано с убеждаването на гражданите да гласуват за съответния политически субект и с влиянието на оратора върху тях. По отношение на аргументацията се споменават теорията на Стивън Тулмин²⁶ за практическия аргумент и т.нар. наречена „Нова реторика“ – *La nouvelle rhétorique: traité de l'argumentation* на Перелман и Луси Олбрехт-Титека от 1958

²⁵ Руменчев, В. (2004). *Ораторското изкуство на Древния изток*, 43-45, 65-67, 123-127

²⁶ Toulmin, S. (2003). *The Uses of Argument*, CUP, UK, 67, 89-91, 141-142

г.²⁷ Хаим Перелман и Люси Олбрехт-Титека говорят за „универсална публика” и „специфична публика”.

Съчетаването в тези модели на двете направления – реторическото и логическото, изследва Кремена Георгиева по отношение на аргументацията. Тя смята, което подкрепяме напълно, че двете направления на философското мислене, на територията на аргумента, се организират в „един идеен модел. От една страна е логическото направление, което борави с изконни, проверени и доказани истини и от друга страна – реторическото, при което единствен критерии за валидност е консенсуса на аудиторията“.²⁸

Въвеждат се и представителите на холандската школа по теория на аргументацията Франс ван Емерен и Роб Гротендоорст²⁹, създали своята теория на аргументацията и необходимостта от диалектическия спор. Те посочват наличието на „критическа дискусия в търсене на истината”.

Сред изследванията на аудиторията, в съвременните ѝ аспекти, в т.н. Нова реторика, добавяме и приноса на Нели Стефанова³⁰. Тя посочва като критерии за видовете аудитория вида на информационния канал, компонентите на реторическата ситуация, хомогенността на аудиторията, отношението ѝ към личността на оратора, отношението ѝ към посланието на оратора. Според вида

²⁷ Perelman, Ch. & Olbrechts-Tytega, L. (1958). *La nouvelle rhétorique: traité de l'argumentation*. Paris: Presses Universitaires de France, 45-48, 76-78, 97-101

²⁸ Георгиева, Кремена. (2009) *PR и реторика. Медии*, София: Джикс, 17, 56-58, 256, достъпно и на <http://ebox.nbu.bg/ssc/index2.php?id=ne3/17.%20Kremena%20Georgieva.htm&z=%D0%9F%D0%A0%20%D0%B8%20%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0&n=17.%20%D0%9A%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B0%20%D0%93%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B8%D0%B5%D0%B2%D0%B0,%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%20%D0%B2%20%D0%A1%D0%A3> [достъпно на 12.02.2021, 19:14]

²⁹ Емерен Ф., Р. Гротендорст (2006). *Системна теория на комуникацията*, СУ „Св. Климент Охридски”, С., 80, 108-119, 206-219

³⁰ Стефанова, Н. (2015). *Кратък терминологичен справочник по обща и политическа реторика*. София: УИ „Св. Климент Охридски”, 43-44

на информационния канал авторът счита, че аудиторията се дели на директна и индиректна.

Спираме се и на друга важна специфика на политическата аудитория, посочена от Величко Руменчев – „двустепенният характер на възприемането“³¹. Той се изразява във феномена, че реакцията на аудиторията придобива силата на аргумент за отделните ѝ членове, тоест че „така правят другите“ има силата на аргумент по аналогичен начин да постъпи всеки член на аудиторията. Това довежда до използването на „аргументиращи агенти“ в рамките на аудиторията, които да насочват нагласата ѝ.

В българската изследователска традиция трябва да се отбележат изследователската дейност на Величко Руменчев, Донка Александрова, Иванка Мавродиева, Нели Стефанова в областта на историята и теорията на политическата реторика, реторическите функции и употребата на реторическия инструментариум. Герасим Петрински³² изследва късноантичната и византийската канонична реторика. Цветан Кулевски³³ изследва реториката на публичното послание, комуникационното поведение и институционализацията на посланието. Парламентарната реторика и бароковата реторика се изучават от Росица Йорданова³⁴. Евгени Дайнов³⁵ изследва политическия дебат в България и времето на прехода. Политическата и партийната система в България са изследвани от Георги Карасимеонов³⁶ и Антони Гълъбов³⁷. Предизборната реторика в периоди на предизборни кампании за президент и в частност

³¹ Руменчев, В. (2004). *Ораторското изкуство на Древния изток*, 31-32

³² Петрински, Г. (2014) *Късноантична и византийска канонична реторика*. София: УИ „Св. Климент Охридски“

³³ Кулевски, Ц. (2007). *Реторика на публичното послание*. София: Изток-Запад и Кулевски, Ц. (2003). *Комуникационното поведение и институционализацията на посланието*. София: Изток-Запад

³⁴ Йорданова, Р. (2007). *Христоматия по парламентарна реторика*. ВСУ Черноризец Храбър

³⁵ Дайнов, Е. (2000). *Политическият дебат и преходът в България*. София: Фондация „Българска наука и култура“

³⁶ Карасимеонов, Г. (2010). *Партийната система в България*. София: Рекламна къща Nik

³⁷ Гълъбов, А. (2007). *Политическата система след местните избори*. – Политически изследвания, 2007, No 4, 69–77, ИК Ник 1 ООД

телевизионните диспути са изследвани от Донка Александрова³⁸. В областите на политическия маркетинг и социалните науки изследвания са рализирани от Татяна Буруджиева и Лиляна Канева³⁹. Стела Ангова⁴⁰ изследва медиите, интернет комуникацията и рекламата. Татяна Буруджиева⁴¹ и Нели Огнянова⁴² също изследват политическата реклама, в това число и предизборните плакати, слоганите и лозунгите от лингвистична и медийна гледна точка.

На базата на тези и редица други анализи в настоящото изследване ние ще се придържаме към разбирането, че политическата реториката не може да се разглежда локално, извън обществото и партийната система. Един от методите да се изследва функционирането на политическата реторика в съвременните ѝ форми у нас е анализът на парламентарната президентската и министерската реторика⁴³, като при министерската има известни трудности с ясното разграничение спрямо парламентарната в случаите на парламентарния контрол например.

В третата част от главата - *Политическа реторика, политическа комуникация и политически ПР* - се изследва връзката между трите дисциплини. Въвеждаме схващането, към което ще се придържаме, на Нели Стефанова за политическата реторика като „част от един далеч по-глобален и мащабен процес на политическата комуникация“⁴⁴.

³⁸ Александрова, Д. (1996). *Кандидатпрезидентските телевизионни диспути*. – Връзки с обществеността, 1996, No 1, 12–40

³⁹ Буруджиева, Т., Канева, Л. (2007). *Политическият маркетинг. Теория и практика*. София: БУП, Сиела

⁴⁰ Ангова, С. Ангова, С. (2019) *Медии и журналистика – професионалните стандарти между властта и парите*, Сборник. София: ФЖМК, [online] [Прегледан на 09.06.2021,12:45]. Достъпно от <https://www.newmedia21.eu/content/2015/11/sbornik-p.fileva.pdf>

⁴¹ Буруджиева, Т. (1996). *Политическата реклама в България*. – Политически изследвания, 1996, No 2

⁴² Огнянова, Н. (2011). *Политическата реклама в медиите*. – В: Медиите и политиката. Сборник. Съст. Г. Лозанов, О. Спасов, София: Фондация „Медийна демокрация“, фондация „Конрад Аденауер“

⁴³ Мавродиева, И. (2012). *Политическата реторика в България. От митингите до WEB 2.0 (1989 – 2012)*. София: Парадигма

⁴⁴ Стефанова, Н. (2015). *Кратък терминологичен справочник по обща и политическа реторика*. (научен редактор И. Мавродиева). София: УИ „Св. Климент Охридски“, 10

Посочва се и изследването на Дан Нимо и Кейт Сандърс⁴⁵, в което се прави опит за установяване на връзката между политическото общуване и неговото влияние върху аудиторията, като в спектъра на техния труд са включени пропагандата, връзката между медии и политика и гражданският вот.

В тази глава, сравнявайки конструктът политическа реторика - политическата комуникация - политически ПР въвеждаме и понятието *езиково-политически логотип*. Разглеждаме ПР като компонент на публичната комуникация, както политическата реторика е част от политическата комуникация.

Изследва се и общественото мнение, което става по-активно, ако има засегнати лични интереси и е по-безучастно, ако се касае за събитие или процес извън кръга му на внимание.

Триадата политическа реторика – политическа комуникация – политически ПР се обуславя от контекста – политически, комуникационен и на възприемането. Тя, по метода на аналогията, съответства на *триадата дискурс – общуване - образ*. Въвеждаме двата конструкта, за да се анализират чрез тях конкретни политически ситуации и да се проследи процес, който приемаме да наричаме в това изследване изграждане на *езиково-политически логотип*. Въвеждаме това определение за образ, емблема, знак, представящ по напълно разпознаваем за широката общественост начин даден политически субект или процес. Такъв логотип е „*ще се оправим за 800 дни*“. Той се превръща в политическа визия и фраза-емблема, в *езиково-политически логотип* на цял политически етап, продукт от програмирането му в полето на политическата реторика, политическата комуникация и политическия ПР.

ГЛАВА ВТОРА.

⁴⁵ Nimmo, D. D. & Sanders, K. R. (1981). *Handbook of Political Communication*. Beverly Hills: Sage Publications

Дясната политическа реторика. Специфични примери и тенденции.

В първата част на главата – *Дясна политическа реторика в България* – се разглеждат някои тенденции в политическата реторика в България в десния политически спектър като конструирането на политическа реалност, *разноговоренето*, българския етнически модел, езика на омразата, реториката на отричането, евфемизми и дисфемизми, метафорите, мълчанието като тенденция в политическата реториката и девалвацията на термините.

Тук се разглеждат създаването на СДС и Кръглата маса от януари до май 1990 г. Отбелязваме, че в реториката разделението на „новите“ срещу „старите“, на „комунистите“ срещу „демократите“, на „статуквото“ срещу „промяната“, на „плюрализма“ и „демокрацията“ срещу „комунизма“ раждат слогана „Времето е наше“ и политическата емблема на лъвчето на СДС, но продължават и до днес в общество, което все още е разделено и все още пази в политическия си дневен ред въпросите за прехода, лустрацията, декомунизацията и Държавна сигурност.

Разглеждат се дискурсът, езикът, вътрешните противоречия в дискурса, езикът на омразата, популизмът, вулгарната реч, обидите към политическия опонент са единият корпус на политическата реторика от този период в България, който приемаме да наричаме *корпус на вулгарното*.

Политическата реторика у нас в десния сектор се разглеждат чрез тенденциите, очертани от Донка Александрова⁴⁶, като ги обогатяваме и въвеждаме собствен понятиен апарат. Придържаме се към тезата ѝ, но същевременно я допълваме с примери от дясната политическа реторика, като въвеждаме и политико-реторически анализ и на други процеси. Тези тенденции са „конструирането на

⁴⁶ Александрова, Донка. *Тенденции в политическата реторика на българския преход*. В: Реториката във времето. Сборник. Габрово, ЕКС-Прес, 2017, Габрово:, 223-237

политическата действителност“, към което добавяме тезата как политическият дискурс функционира като своеобразен *ритуал на реторичност* в обществото със съответните примери; „замяната на еднопартийната с многопартийна система“, довела до свобода на словото, увеличаване на медиите и *разноговоренето* и *партизация на политическата реторика*; „българският етнически модел“, във връзка с който разглеждаме, по наше мнение, *реторически парадокс* по отношение на съдържанието на българския етническият модел и изразяването му; „езикът на омразата“, във връзка с който въвеждаме понятието за *технология на отхвърлянето*; „отричането на системата и управляващата класа“ и свързаната с нея *реторика на отричането* с нейни ярки представители от българската политическа действителност; „евфемизмът и вулгаризацията на речта“, във връзка с което разглеждаме и дисфемизмите, характерни и за Реформаторския блок. Разглеждаме Бай х*й, Мавъра, Класната, Командира, ПКП, Госпожа Лъжа, 500 К, Мистър 10 процента, Лъчо Мозъка, Данчо Ментата, Бойко Разбойко като емблематични примери на *механиката на наричането*.

Като седма тенденция на политическата реторика у нас се посочва използването на метафори, като осма – мълчанието, а като девета - „девалвацията на демократичната терминология“.

Във втората част на главата – *Функционалност на Дясна политическа реторика в България по видове* – се прави кратък обзор на парламентарната, президентската и министерската реторика, разглежда се случаят на „Дай да разваляме седенката!“, който определяме като *езиково-политически логотип*.

В тази част на изследването се прави паралел между реториката на Доналд Тръмп и реториката на Бойко Борисов, главно през аспекта на популизма. Като общи характеристики се извеждат скандализирането на обществото чрез политическия дискурс на Борисов, който е политикът с най-мощната медийна експозиция у нас. И за него, като при Тръмп, е характерен реторически

стил на границата на приемливото и често отвъд добрия тон, с „етикетиране“, търсене на враг, репутационни атаки срещу опонентите и разделението на „добри“ и „лоши“, като „добрите“ са той и съпартийците му от ГЕРБ, а лошите – опонентите му, според ситуацията.

Татяна Буруджиева отбелязва, че „образът на врага е ключов елемент в позиционирането на даден политически кандидат, т.е. изборът на основния му опонент. Защото функционирането на всеки образ на враг създава възможност да убедим хората в определени неща, да ги обединим и да ги мотивираме за действие.“⁴⁷

Въпреки различните контексти, в реториката и на двамата има смесване на лично с политическо, подкопаване на истината и върховенството на правото, демонстриране на пренебрежение към експертизата, краен популизъм, съзнателно сливане на новините с шоуто и умело размиване на границите им, смесване на фактите с личното мнение, което се представя за официална позиция, подмяна на аргументите със спекулациите и други. Ефектите от тези реторически и комуникационни похвати също имат общи места: те предизвикват поляризация на политиката и обществото, като в този процес до голяма степен поведението на електората се дирижира чрез социалните мрежи (при Тръмп повече в Туитър) и медиите и Фейсбук (при Борисов).

Тук се разглежда и едни представителен пример за прякото онлайн-излъчване „от джипа“ на премиера (тогава) Бойко Борисов като специфична за него реторическа проява. Правят се изводите че, прякото онлайн излъчване е мощен

⁴⁷ Буруджиева, Т. *Реторика и комуникации*, В:

<https://rhetoric.bg/%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8F%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D1%83%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%B6%D0%B8%D0%B5%D0%B2%D0%B0-%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D1%8A%D1%82-%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%B0-%D0%B2-%D0%BF> [online], [достъпно на 13.06.2021, 19:23]

инструмент за убеждаване и може да бъде използвано за комуникационни и реторически цели; технологичната платформа на Фейсбук не просто прави възможно излъчването, а подпомага събирането на заинтересована аудитория, която да бъде убеждавана, независимо от първоначалните ѝ нагласи; прякото онлайн излъчване е и канал, и средство, и метод, дори жанр на реторическата и онлайн-комуникацията, който се налага все по-често и в случая на Борисов се превръща в собствен, персонален медиен канал; носи новинарски потенциал, като генерира новини за традиционните и онлайн медиите; може да конкурира традиционните форми на публична комуникация на стандартния пресцентър – видео, снимки, прессъобщения, пресинформация, изявления, брифинг; представлява удобен инструмент за налагане на политически дневен ред, мощно средство за политическо влияние и спомага за достигане на големи аудитории; може да се смята за специфична форма на употреба на политическия език; дава голям ролеви потенциал, който се оползотворява ефективно от Борисов, но тази ефективност не е гарантирана, а зависи от редица фактори – обективни, субективни, поведенчески и такива на средата, в които конкретен комуникатор би използвал пряко онлайн излъчване.

В заключение отбелязваме, че политическата реторика има характеристиката да дефинира политическа реалност, да я реконструира, да я модифицира, и дори да създава паралелна такава *R-измерна политическа реалност* (R от „реторика“), което постига чрез комуникационни средства. Тук под *R-измерна политическа реалност* имаме предвид реторическия план на изразяване на политическата реалност, който е различен и не съвпада напълно с политическия план на съдържание на същата реалност.

ГЛАВА ТРЕТА

Дясна политическа реторика при Реформаторския блок

Главата е разделена на четири части, като във всяка част се разглежда по един от представителните документи на РБ от гледна точка на съдържание, публично представяне, реторически аспекти и политически дневен ред в документа и на произтичащите от документа реторически прояви.

Тя започва с детайлен обзор на обществения контекст при възникването на Реформаторския блок през 2013 г., както и с политическите формирания няколко месеца преди предсрочните парламентарни избори през 2014 г. В описания динамичен политически контекст, Реформаторският блок се учредява официално на 20 декември 2013 година в София. В състава на дясно-центристкото политическо обединение влизат партиите от десния спектър ДБГ, ДСБ, СДС, центристката НПСД, земеделците от БЗНС и за кратко „Зелените”. В състава му влиза и Граждански съвет от непартийни представители. На 7 юли 2013 г. те представят *Документ 1. Начала на обединението на РБ, Реформаторски блок.*

В този си състав при предсрочните парламентарни избори през 2014 г. Реформаторският блок постига 291 806 гласа или 8,89 % от гласоподавателите и влиза в състава на 43-ото Народно събрание. Така парламентарната група на РБ се учредява с 23-ма народни представители.

Месец след изборите се създава управляващата коалиция ГЕРБ – РБ и се разпространява *Документ 2. Програмна декларация[...]*, на базата на който след това се съставя Управленската програма на правителството. Заедно с *Документ 2. Програмна декларация[...]*” се подписва и *Документ 3. Коалиционно споразумение за съвместно управление между ГЕРБ и РБ.*

В тази глава се въвеждат и четирите представителни програмни документа на РБ, като следва, по хронология:

- *Документ 1. Учредителен документ Начала на обединението на РБ, представен на 7 юли 2013 г.*

- *Документ 2. Програмна декларация. Ключови приоритети за формиране на стабилно парламентарно мнозинство в 43-ото Народно събрание и съставяне на проевропейско реформаторско правителство за стабилно развитие на България, представена на 6 ноември 2014 г.*
- *Документ 3. Коалиционно споразумение за съвместно управление между ГЕРБ и РБ, подписано на 6 ноември 2014 г.*
- *Документ 4. Меморандум за ускоряване и задълбочаване на реформаторските политики в най-чувствителните сектори, подписан на 16 февруари 2016 г.*

Следва да се отбележи съществуването и на *Документ 5. Управленска програма на правителството на ГЕРБ и РБ*, но тя не е обект на настоящото изследване, тъй като тя отразява политически възгледи и намерения и на други политически субекти от т.нар. „голяма коалиция“, извън десния спектър – АБВ и Обединени патриоти и касае задачите на правителството. В него РБ има четирима министри.

За целите на изследването се въвежда и собствен метод - *метод за декодиране на автоидентификацията на РБ*. Той представлява списък от критерии в оценъчна карта, по която се прави анализът и чрез които критерии се установяват границите на самоличността на РБ, така, както самият РБ се самоназовава. Списъкът включва шест критерия, по които се установяват стойностите в отделните документи и реторически ситуации и се сравняват, включително дали изобщо има стойност по съответния критерий. Стойностите се извеждат според това как чрез реторическия си дискурс се самоидентифицира РБ по конкретния критерий (от 1 до 6) - с какви думи, изрази, понятия се самоназовава. Критериите са, както следва:

1). автоидентификация на РБ (как се нарича и самоопределя РБ);

- 2). идеологическо позициониране на РБ (как се самолокализира по политическия спектър в конкретния си документ и реторическа изява);
- 3). времева перспектива на РБ (какъв времеви хоризонт очертава сам за себе си и за дейността си в конкретния документ и реторическа изява);
- 4). политическо позициониране на РБ (според принадлежността си към властта или към опозицията);
- 5). взаимодействие с гражданското общество на РБ (има или не изразено намерение за такова взаимодействие и колко ще е интензивно то);
- 5). политики „за“ на РБ в конкретния документ (за какво РБ обявява, че ще се бори);
- 6). политики „против“ на РБ в конкретния документ (против какво РБ обявява, че ще се бори).

Приехме да го наричаме *метод на декодиране на автоидентификацията* и да го прилагаме в последващия анализ на документите на Реформаторски блок. Това унифицира подхода и значително улесни анализа, доколкото документите са с различни съдържание и функции по отношение на реторическите си и политически цели и контекст на възникване.

Именно защото е за *декодиране на автоидентификацията*, методът се прилага само и единствено спрямо наличното в документа съдържание. Методът се въвежда с цел да се постигне сравним между документите профил на самоидентификация на РБ.

Функцията на метода е да *декодира автоидентификацията* на РБ като прегледа и сравни езика и съдържанието в документите му и в реторическите ситуации, в които тези документи се използват, повтарят, представят, комуникират.

По отношение на ресурса, с който си служи, методът е документален, доколкото е поредица от стъпки и вид качествено обследване. При него документите се преглеждат от анализатора стъпка по стъпка, по шаблон, за да се установят прилики и разлики и така да се оцени профилът на субекта. Методът се основава на оригиналното съдържание на документа и политическата реторика, произтичаща от него.

Методът е практико-приложен по отношение на целите си – да *сканира* всички документи, да направи *макет (чек-лист)* за *сравнение* на профила на РБ в различните му документи, чрез един с един и същ подход, и на тази база да изведе профил на самоличността на РБ.

Разглеждането на *Документ 1. Начала на обединението на Реформаторския блок* (7 юли 2013 г.) е чрез ракурса на неговото публично представяне на събитие с пресконференция. Документът се разглежда и в неговите реторически аспекти. Прилага се *методът за декодиране на автоидентификацията* в него. Същият подход по отношение на анализа се прилага и при останалите документи.

При анализа на политическия дневен ред в документите на РБ застъпваме тезата, че при формирането на въпросите от дневния ред на Реформаторския блок са налице характеристики и от обществения, и от формалния дневен ред, според разбирането на Cobb, Ross и Ross⁴⁸.

Birkland⁴⁹ посочва, че има формален и неформален политически дневен ред, като формалния свързва с вземането на решения и създаването на документи, закони и нормотворчество, а неформалния – с идеите, разбиранията и дебатите по политическите въпроси. В този смисъл документите на РБ са образец за

⁴⁸ Cobb R., Ross J., Ross M. (1976). *Agenda Building as a Comparative Political Process*, The American Political Science Review, Vol.70, No. 1, 128–132

⁴⁹ Birkland T. (1997). *After Disaster: Agenda Setting, Public Policy, and Focusing Events*. Georgetown University Press: 5-10

съвместното функциониране и преплитането на двата вида дневен ред, защото представляват документ за идеите и разбиранията на политическия субект.

Съгласно модела на Cobb, Ross и Ross⁵⁰ изразяваме тезата, че *моделът на външната инициатива* от първия документ на РБ се трансформира в *модел на мобилизацията* в следващите документи, заради променената роля на субекта – от опозиционен, той става участник в управлението.

Политическият дневен ред е пренесен адекватно на целите и в политическия език на РБ, и в комуникацията по време на събитията, и в реторическите средства, за да реализира целта на новия политически субект.

От страна на Реформаторския блок в този процес като инструменти за натиск, за да се формиран нов дневен ред на обществото се използват ПР и публичната комуникация, медиите, социалните мрежи, формирането на скандали, различни публични изяви и събития, партньорства с други организации, даване на информационен повод на медиите да отразят събитие или позиция на РБ, активност в социалните мрежи, популярни говорители, законодателни предложения, визуална реторика, традиционна реклама и др. Повишаването на обществения интерес към Реформаторския блок е предпоставка за приемането на неговите политики като част от обществения дневен ред, а от там – и от политическия дневен ред.

Вторият теоретичен модел, разработен от американския политолог John Kingdon, е „теорията на потоците”⁵¹, чрез който той изследва политическата система на Съединените щати.

⁵⁰ Cobb R., Ross J., Ross M. (1976). *Agenda Building as a Comparative Political Process*, *The American Political Science Review*, Vol.70, No. 1, 128–132

⁵¹ Kingdon J. (2003). *Agendas, Alternatives and Public Policies*. New York: Longman, 109–113

Потоците могат от успоредни да станат пресечни, но не винаги. Ако се случи така, че да се дефинира проблем, да се предложи решение и политическият процес да се стече така, че решението да се осъществи, то трите потока се пресичат в т.нар. „политически прозорец“.

Той е предпоставката, според Kingdon, един въпрос да влезе в обхвата на политическия дневен ред. Kingdon подчертава ролята и на т.нар. „политически предприемачи“, които според него при сливането на потоците имат водещи функции.

От гледна точка на модела на Kingdon събитията на Реформаторския блок са опит, в реторически и комуникационен план, за отваряне на „политически прозорец“ от РБ чрез сливане на трите потока на дневния ред: 1.) идентифицирането на проблемите; 2.) предлагане и утвърждаване на формулировки за алтернативи; 3.) политически събития.

Прави се подобен анализ, в това число и реторически, на изброените документи на РБ и на реторическите ситуации, произтичащи от тях, от гледна точка на реторическите средства, канони, категориите оратор-реч-аудитория, функциите на реториката и постигнатите от ораторите ефекти върху аудиторията.

Чрез *метода на декодиране на автоидентификацията* се доказва почти пълно покритие на профила на Реформаторския блок в *Документ 1. Начала на обединението на Реформаторския блок* спрямо *Документ 2. Програмна декларация[...]*, *Документ 3. Коалиционно споразумение* и *Документ 4. Меморандум[...]*.

Има едно разминаване в профилите - само по т.4 – позициониране спрямо ГЕРБ. Макар и само едно, разминаването е много съществено – от опозиционен десен субект, РБ става управляващ субект, тоест част от властта. При *Документ 1. Начала на обединението на РБ*, за опоненти се посочват „мафията“ и „мафиотския модел“. При *Документ 2. Програмна декларация[...]* РБ се

позиционира срещу „престъпните групировки”, „олигархичните кръгове”, „мафията”. Докато в *Документ 3. Коалиционно споразумение* и *Документ 4. Меморандум* езикът става служебен, „системен“ и институционален – негативните явления, срещу които се обявява РБ вече са „блокираното финансиране“, „тежките социални проблеми“ и „накърненото доверие“.

По останалите компоненти от *метода на декодирането на автоидентификацията* покритието е пълно. Самият факт, че Реформаторският блок се самоназовава като управляващ субект в документите си след първия, вече го поставя в различна роля и от нея произхожда и новата му функция по отношение на политическия дневен ред – от *модела на външната инициатива* той преминава към *модела на мобилизацията*.

Трябва да отбележим и една изключително важна характеристика на реториката на РБ, възможна за долавяне благодарение на *метода на декодирането на автоидентификацията*. Това е придържането в реториката на РБ към политическите принципи и ценности както в собствения си първи документ, така и в следващите му коалиционни документи. Поне на нивото на езика и реторическия дискурс РБ успява, към онзи момент, да запази полето на отговорността си и коалиционната си роля, съгласно публичните си заявки при създаването си. Съвсем друг остава въпросът за цялостния образ на Реформаторския блок, който с времето също бележи крива на спадаща публична подкрепа, до голяма степен дължаща се на *токсичния* партньор ГЕРБ и въздействието му върху публичните действия на РБ.

Реторическите аспекти на съдържанието на документа и произтичащите от него реторически ситуации се разглеждат посредством стандартен реторически метод. Изследват се реторическите средства, канони, категориите оратор-реч-аудитория, функциите на реториката и постигнатите от ораторите ефекти върху аудиторията.

На базата на цялостния анализ не констатираме отстъпление в реториката на РБ от десния спектър, няма и следи от характерния за ГЕРБ популизъм. Той не е повлиял на реториката на РБ. РБ се придържа към собствените си приоритети, а не към тези на Борисов и ГЕРБ. Обтегнатата политическа ситуация вътре в коалицията прави реториката на РБ балансирана, с въздържане от политическа агресия и конфронтиране, за да се внуши стабилност на субекта и управляващата коалиция.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА.

Политически език и политическата реч. Езикът на Реформаторския блок.

В тази глава на изследването се спираме върху **политическия език и политическата реч**; въвежда се обща теоретична рамка на език и реч; прави се кратък обзор на основните методи на анализ на езика; прави се разграничението на политически език и политическа комуникация; въвежда се понятието *R-измерна* („R“ - от „rhetorica“) *политическа реалност*; разглеждат се накратко функциите на политическия език; изследва се езикът на Реформаторския блок в отделни негови документи и реторически прояви.

В тази част на изследването до голяма степен се придържаме към тезата на Нели Стефанова за „политическият език като категория на политическата комуникация“ и поради това отвеждащ към връзките „между трите комуникативни субекта – политици, медии, граждани“.⁵²

Главата започва с анализ на методите за изследване на езика и въвеждането на понятието *R-измерна политическа реалност*. Тя отразява двата модуса на конструираната от оратора реалност – политическият и реторическият – и местата на техните разминавания. Езикът, особено в политиката, не само назовава и съобщава. Той може да конструира реалност, да я подменя, да

⁵² Стефанова, Н. (2017). *Политическа реторика. Съвременни тенденции*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 328-329

създава паралелна реалност за аудиторията. Затова като *R-измерна политическа реалност* приемаме да наричаме тази реалност, която в някаква степен не съвпада с истинската политическа реалност, но целенасочено се представя от оратора политик за истинска. Тази функция на политическия език, в контекста на политическата динамика, е много силен инструмент за въздействие и може да създаде подмяна на дневния ред на обществото. Тази функция на езика се използва умело от популистите например, за да правят внушения и да постигат недотам етични политически цели. Но се използва и от други политици, които не са популисти, за да създават в широката общественост контролируема представа за процесите. Представа, която да обслужва целите на политиците.

Тази *R-измерна политическа реалност* не се използва в смисъла на манипулация, не е и пропаганда, а по-скоро на филтриране на информацията от политика само до този обем, който той счита за целесъобразно да поднесе на аудиторията. Прикриването на останалата част от информацията е въпрос на преценката на оратора. Моделирането и пускането в масова употреба на прототипите на тази *R-измерна политическа реалност* всъщност могат да се сравнят с *цех за реторическо производство*. Но този *цех* не произвежда *конфекция* като Гьобелсовата пропаганда например, а линии от *високата, дизайнерската мода*, които нито са само езикови, нито са безобидни и единични *модели*. Тази *дизайнерска* продукция се разпространява с такава скорост и има такова *високо вирулентно число* в политическия живот, заради социалните мрежи, изкуствения интелект и технологичните канали на комуникация, че може напълно да доведе до подмяна на масовата представа в едно общество за конкретен политически процес и да тласне обществото към неразумни и опасни за него самото политически актове. Пример за това извън страната са процесът на Брекзит във Великобритания, превземането на Капитолия от привържениците на Тръмп или у нас – отношението към Истанбулската конвенция или масово насажданото вярване за вредата от 5G и че пандемия от Covid-19 няма. Те изместиха границите на невъзможното в

политиката. Разглеждаме тези примери, именно защото те са резултат от реторически прояви, от ораторство и въздействие на политическия език върху аудиторията и масовото съзнание далеч отвъд границите, където сме свикнали да са.

В тази част се придържаме се към тезата на Мъри Еделман⁵³ (цитиран от Нели Стефанова⁵⁴), че „политическият език съставлява политическата реалност“, без да сме докрай съгласни с изпадането му в крайност, че „за актьорите и зрителите не съществува никакво друго значение за събитията“. Напротив, смятаме, че развитието на социалните мрежи и интернет дава много източници за проверка на публичната информация и за съставяне на информирано мнение, което би могло да промени значението на едно събитие.

В тази част на изследването избираме да приложим системния езиковедски подход спрямо **функциите на политическия език** на Реформаторския блок, защото кореспондира най-адекватно на концепцията ни за политическия език като реторически инструмент. Обзорът, който прилагаме на функциите на политическия език, няма претенция за изчерпателност, но до голяма степен покрива основните направления, в които езикът на РБ функционира. Възприемаме до голяма степен класификацията на Елка Добрева⁵⁵ относно лингвистичните функции като добре структурирано знание.

В това изследване застъпваме тезата, че има припокриване на общите функции на езика с тези на политическия език на Реформаторския блок. В този смисъл очертаваме глобалните, които сме открили при анализа на езика на

⁵³ Edelman, M. (1992). *Construire lo spettacolo politico*. Torino: Nuova Fri

⁵⁴ Стефанова, Н. (2017). *Политическа реторика. Съвременни тенденции*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 333

⁵⁵ Добрева Елка. *Основи на общото езикознание*,

http://www.myschoolbel.info/Biblioteka/Lit_Kritika/ElkaDobрева_Uvod_v_obshtoto_ezikoznanie.pd

[online], May/June 2021, [достъпно на 04.06.2021, 15:45]

РБ. Прегледът включва не всички, а най-важните функции, според авторската ни преценка, валидни за политическия език на РБ. Обогаляваме знанието с конкретни примери, не само от езика на Реформаторския блок, но и от политическата реторика при съвсем нови политически процеси у нас.

Установяват се функциите на езика на РБ, без да сме имали намерение за изчерпателност, като: комуникационна, убеждаваща, аргументираща, отразяваща субективни отношения, но и отношения на власт, законодателна, реторическа, емоционална, символна и знакова, институционализираща политическия дневен ред на комуникационните субекти и други функции.

В главата се прави анализ на езика на РБ на базата на изявленията на представителите на Реформаторския блок, документите и реторическите им и медийните им изяви. Както Стела Ангова посочва, „налице е процес на трансформиране на възприятието на аудиторията за медиите и нейното участие в медийни процес. Читателската общност е толкова голяма, че в онлайн медиите става възможно да се поддържа глобален диалог и да се публикуват незабавни коментари“⁵⁶. Именно тази динамика на отношенията между политиците, медиите и гражданите се използва умело от РБ в публичната им комуникация и политическата реторика и е обект на изследване в настоящия текст.

В тази глава се въвежда и разликата между език, дискурс и реч, както и пресечните точки между комуникация, реторика и ПР. Придържаме се до голяма степен към разбирането на Мъри Еделман. Той посочва че „политическите събития добиват значения от езика, с който биват описани и че

⁵⁶ Ангова, С. *Първите онлайн медии: нова конфигурация на медийния наратив и журналистическите практики* В: Проблеми на постмодерността, Том VIII, Брой 1, 2018 [online] [Прегледан на 06.06.2021,14:50]. Достъпно от http://ppm.swu.bg/media/49399/angova_stela_purvite%20online%20medii.pdf

политическият език не е политически, защото се използва от политици, а защото изразява властови взаимоотношения”⁵⁷.

Погледнат в този аспект именно *Документ 1. Начала на обединението на Реформаторския блок*, притежава най-много примери за ресурси на политическо взаимодействие и противоборство – символите, ценностите и насилието (във вариант натиск, протест, сблъсъци с властта) се използват от РБ в този документ като аргументи за убеждаване, че това е политически субект, алтернатива на статуквото и изразител на интересите на обществото.

Прави се преглед на **аргументацията** в документи на РБ и в произтичащи от тях реторически прояви. Ораторите на Реформаторския блок, освен чрез аргументация, постигат убеждаване и чрез употребата на стилистични фигури, които са анализирани и допринасят за постигането на комуникационната, но и политическата цел на обединението да убеди аудиторията във възгледите си.

Ораторите обвързват аргументацията, ценностите, стилистичните средства, политическите факти, публичните нагласи и комуникационните си цели в няколко сюжета по добре известния модел *storytelling*. По отношение на документите на РБ и реторическите прояви, произтичащи от тях, изолираме поне четири сюжета, които РБ разказва за себе си публично:

- 1.) сюжет „*политическо израстване*”, според който уроците от миналите обединения на десните са научени, а грешките „няма да се повторят”;
- 2.) сюжет „*ние, добрите срещу тях, лошите*”, според който „лошите” са олигарсите, мафията, монополите, партиите от парламента, а „ние, добрите от РБ” се изправяме срещу тях, за да ги победим;
- 3.) сюжет „*обединението прави силата*”, който е допълнен от сюжетната линия на външния натиск на опонента ГЕРБ, целящ да раздели РБ още при възникването му;

⁵⁷ Edelman, Murray (1985). *The Symbolic Uses of Politics*. University of Illinois Pres, 134-138

4.) сюжет „РБ е алтернативата”, според който РБ е по-доброто решение, платформата за представителство на политически непредставените граждани и реформаторска инициатива, която ще е „гласът на хората”.

Този *storytelling-nodход* съчетава реални или желани констелации, които се разказват като вериги от събития. Политическият език и политическата реч са и инструмент, чрез който се активират разкази и сюжети. Чрез наратива се влияе на убежденията и нагласите на аудиторията. За реториката на Петър Москов например „разказът“ е устойчива характеристика и често срещан израз.

В тази глава се разглеждат и някои специфики и функции на политическия език на РБ в *Документ 2. Програмна декларация*, както и в другите изследвани документи на РБ и произтичащи от тях реторически прояви. Особен интерес за нас представлява *конструирането на реалност* (по Еделман и Стефанова) от ораторите чрез езика на документа.

Отделя се внимание на типологията на Еделман⁵⁸, посочващ четири функции на политически език – *ритуална, убеждаваща, емоционална и легитимираща*, като изследването разглежда документите на РБ и негови реторически прояви според посочените функции. Езикът на Реформаторския блок се разглежда и през типологията на стиловете на Еделман, според който политическият език бива четири вида – *убеждаващ, юридически, административен и език на договарянето*⁵⁹.

В тази част на изследването до голяма степен се придържаме и към тезата на Нели Стефанова за политическият език като „категория на политическата

⁵⁸ Edelman, Murray (1985). *The Symbolic Uses of Politics*. University of Illinois Pres, 134-138

⁵⁹ Пак там, 201-202

комуникация“ и поради това отвеждащ към връзките „между трите комуникативни субекта – политици, медии, граждани“.⁶⁰

От гледна точка на разбирането на Birkland⁶¹ за формален и неформален дневен ред изследваният документ съдържа характеристиките и на двата – и формален, доколкото е сбор от 20 политики със 192 решения или мерки, но и неформален, доколкото този дневен ред произтича от идеологията, политическите визии, политическата идентичност и програмите на партиите, съставляващи коалицията автор на документа.

В последната глава са анализирани отделни реторически прояви на РБ от гледна точка на аргументация, език, стил, посочени са примери за бонистки език при РБ, много характерен за езика на Меглена Кунева пример. Тук се придържаме към разбирането на Цветан Кулевски за езика, че „на езика може да се гледа не само като на средство за комуникация, но и като онтологическа реалност на „политиката“.⁶² В тази връзка е и разбирането ни, че чрез езика си РБ формира реалност, произтичаща от политическата, но и разминаваща се с нея толкова значително, че в крайна сметка РБ не успява да просъществува дълго в рамките на реалната политика. По отношение на политическия език на РБ стигаме до извода, че РБ използва политическа реторика, която го поставя в ролята на „политически предприемач“ и отваря „политически прозорец“ (по Kingdon⁶³), така че да промени обществения дневен ред, налагайки нови приоритети.

⁶⁰ Стефанова, Н. (2017). *Политическа реторика. Съвременни тенденции*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 328-329

⁶¹ Birkland T. (1997). *After Disaster: Agenda Setting, Public Policy, and Focusing Events*. Georgetown University Press: 7-9

⁶² Кулевски, Ц. *Криза на политическия коментар*. В: Реторика и комуникация [online] [Прегледан на 01.08.2021,08:39]. Достъпно от <https://rhetoric.bg/%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%8F-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%80>

⁶³ Kingdon J. (2003). *Agendas, Alternatives and Public Policies*. New York: Longman, 109–113

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящото дисертационно изследване е посветено на реториката на Реформаторския блок в периода на най-голямата политическа активност на субекта – от създаването му през 2013 г. до излизането му от управлението през 2016 г. Изследването не цели да обхване целия период на съществуване на РБ, нито всички негови реторически прояви. Чрез реторически анализ и прилагане на комплексна методология са изведени особеностите на политическата реторика на Реформаторския блок като политическо обединение на субекти от десния политически спектър, но и на непринадлежащи на дясното пространство.

Анализирани са представителните документи и реторически прояви в контекста на тяхната публична комуникация и като образци на политическата реторика. Изследва се доколко възникват отклонения, които е възможно да се установят чрез анализ на политическата реторика, в политическите принципи и визията на Реформаторския блок във времето от създаването му до влизането му в коалиция с ГЕРБ. Причината да се търсят различия и да се проследят спецификите на политическата реторика е, че РБ преминава в диаметрално различна политическа роля - от извънпарламентарна опозиция на ГЕРБ през 2013 г., обединението става управляваща формация в съвместно правителство с ГЕРБ през 2014-2016 г.

В изследването се набелязват спецификите на политическата реторика на Реформаторския блок и тенденциите в тях на базата на представителни, по преценка на автора, документи, медийни и реторически прояви. Установяват се незначителни разлики в реториката на РБ между периода, в който той функционира като десен опозиционен субект и периода, в който е част от управляващата коалиция в България, изразяващи се предимно в намаляваща степен на политическо говорене срещу мафията и мафиотизацията в

обществото. Установява се, че в представителните документи на РБ няма почти никакви значителни концептуални или стратегически различия в политическата визия на РБ в двата му етапа – като опозиция (при възникването му) и като управляващ субект (в коалиция с ГЕРБ във второто правителство на Бойко Борисов.)

Дисертацията прави преглед как функционира политическата реторика с нейните средства, аспекти, канони и методи в случая на ораторското изкуство и публичната комуникация на Реформаторския блок. За да изпълни целите и задачи си, това дисертационно проучване прилага реторически анализ и комбинации от методи - жанров, ситуативен, аргументативен, диахронен, функционален анализ и други. За целите на анализа се въвежда и прилага и собствен метод – *метод на декодиране на автоидентификацията на РБ*. Проучването се стреми към интердисциплинарност.

За да се набележат спецификите у нас, се използва и сравнението с представителни, според автора, политически реторически практики, свързвани с дясното политическо пространство при Доналд Тръмп, Бойко Борисов и при други политически субекти.

В изследването се очертават и реторическите аспекти при дефинирането на политическия дневен ред на РБ, в това число и в рамките на публичната му и медийна комуникация и политическия ПР. Установява се, че публичната комуникация отговаря на политическите цели и ценности, заложи в представителните документи на РБ и следва принципите на прозрачност и публичност.

Анализира се и политическият език на Реформаторския блок в неговите реторически аспекти и ролята му в конструирането на политическа реалност. Изследвани са закономерностите, спецификите и характеристиките на

политически език на Реформаторския блок – лингвистични, речеви, стилови, реторически, медийни, комуникационни и др. В тази част на дисертацията анализът се осъществява чрез прилагане на известни и съществуващи модели, като се установява съотносителност на стратегията и тактиката на Реформаторският блок към различни модели на осъществяване на политическия дневен ред.

Дисертацията изследва и политическото ораторство в случая на Реформаторския блок и неговото влияние при динамична политическа среда и кризи в коалицията и в мнозинството. В това число изследва връзката между политическите приоритети и начина, по който те са реторически и ораторски представени, както и сравнение между публичните им представяния.

В изследването се въвеждат дефиниции на понятия, свързани с проявите на политическата реторика в случая на Реформаторския блок, като по такъв начин се дава научен принос към актуализацията на категорийно-понятийния апарат на реториката. Установява се, в рамките на проучването, необходимостта от въвеждане на собствен метод - *метод на декодиране на автоидентификацията*, който се прилага в Трета глава за анализа, сравнението и синтеза на изследвания корпус. След прилагането му се установяват разлики в реториката на РБ в отделните документи, изразяващи се в намаляване интензитета на опозиционното говорене срещу мафиотизацията на обществото. Изследването създава и корпус с представителните политически документи и образци на реториката на РБ, като част от личния архив на автора.

Дисертацията прави обзор и на общественно-политическите фактори, влияещи върху политическата реторика, такава, каквато тя се проявява в дейността на Реформаторския блок.

НАУЧНИ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Дисертационният труд изследва реториката на Реформаторския блок като десен политически субект, публичната и медийната му комуникация, които досега не са били обект на цялостно изследване. Включва корпус от представителните политически документи на РБ, част от които са от личния архив на автора и са публично недостъпни.
2. Въведен е собствен метод - *метод за декодиране на автоидентификацията на РБ*, за анализ и сравнение на проучваните документи и реторически изяви. Апробиране и адаптиране на метода ще улеснят бъдещи проучвания на РБ и дясната политическа реторика.
3. Преосмислен и обогатен е категорийно-понятийният апарат на реториката, като са въведени дефиниции, понятия и определения като *технология на наричането, морално говорене, партизация на политическия процес, корпус на вулгарното и нормативното, ритуал на реторичност, реторическа инфраструктура, разноговорене, технология на отричането, механика на наричането, R-измерна политическа реалност, триада политическа реторика – политическа комуникация – политически ПР, езиково-политически логотип, тактика на опорните точки, метод за декодиране на автоидентификацията, фасаден реторически конструкт и др.* Приложен е многокомпонентен анализ и интердисциплинарен подход с цел първоначално натрупване на научно знание за дясната политическа реторика и по-специално за реториката на РБ.
4. Изведени са актуални специфики на популизма в десния политически спектър чрез представителни реторически практики при Доналд Тръмп,

от една страна, и при живото онлайн-излъчване от джипа на бившия премиер Бойко Борисов, от друга.